

Lugten af død

Her er næsten smukt. Hvis solen havde skinnet, havde det været svært at forestille sig, hvad det egentlig er for et sted, siger Marie, mens klassen bevæger sig videre i den lyse tåge henover græsset, der står grønt og frodigt. En nordsjællandsk gymnasieklasse er på tur til udryddelseslejren Auschwitz.

Af Cecilie Banke

" Nogle siger, at der lugter af død dernede. Og det kan jeg jo ikke forberede mig på, for jeg ved ikke, hvordan død lugter." Det er fredag eftermiddag i Helsingør. Solen står lavt, og det er dagen efter ØMU-afstemningen. For nogle dagen derpå. For andre bare dagen. 3a fra Helsingør Gymnasium skal på bustur til Auschwitz som en del af et tværfagligt studieforløb i historie og religion. Turen er arrangeret af Dansk Center for Holocaust og Folkedrabsstudier. En for én kommer de dumpende. Nogle med kæresten. Andre med mor. De skal alle ned og lære om Holocaust ved at se det med deres egne øjne. De samler sig i klynger. Drengene for sig. Et par af pigerne står og ryger. I gymnastiksalen bliver der øvet lancier til gallafesten næste fredag. Det er helt almindelig gymnasiehverdag 55 år efter, at de sovjetiske soldater rykkede ind i den største af nazisternes udryddelseslejre og blev vidne til den fortsat mest ubegribelige tragedie i Europas historie.

"Vi ved, hvad der foregik, men det er jo noget helt andet at komme ud og se et sted, hvor de har myrdet folk i millionvis. Det giver ingen mening", siger Nikolai lørdag formiddag et sted mellem de to polske byer Stettin og Warszawa. Bagerst i bussen sidder Nikolai sammen med Anders og Martin. Det er klassens historienørder. De ved alt om flytyper og flanker og bombers sprængningsevner. Og de kan Anden Verdenskrig på fingrene, slag for slag. Men de har aldrig været i en koncentrationslejr. "Hvis man hører den slags i nyhederne, er det fjernt og uvirkeligt. Nu skal vi ned og se et sted, der er lavet bare for at dræbe folk", siger Nikolai.

"Vejret er sikkert godt på tirsdag", siger Martin med henvisning til dagens strålende solskin, "og det er mærkeligt, for man forestiller sig, at det er regnvejrs i Auschwitz".

"Det er svært at forestille sig, at nogen kan hade så meget, at de er gået på børn", fortsætter Nikolai. "Man hører bare om de seks millioner, men man ved ikke, hvad de har været udsat for. Det giver nok en større forståelse, selvom man ikke kommer til at opleve det, de oplevede. I dag ligger det jo ikke i baghovedet på folk. Vi anser os selv for civiliserede, og alligevel er det ikke mere end 50 år siden, at folk ville udrydde en hel folkegruppe, bare fordi de var noget bestemt. Man kan jo tænke over, om det samme er ved at ske idag."

Anders tænker over, hvordan det må være at besøge Auschwitz. "Det er jo sanser, man bruger. Vi kommer til at se, høre og mærke stemninger. Man kan ikke komme tættere på noget, der er sket i fortiden", siger han.

"Og så er det alligevel langt væk", siger Martin. "Man skal passe på med ikke at gøre Auschwitz til en turistattraktion. Det er jo ikke meningen. Meningen er, at man skal huske og lære, at det aldrig skal ske igen."

"Hvis du f.eks. tager til Dybbøl, er det jo en turistattraktion", siger Nikolai. "Hvis man gør Auschwitz til en turistattraktion, lærer man ikke noget. Så kommer det bare længere og længere væk."

"På Kronborg er det næsten som et show", siger Anders. "Det tror jeg ikke, de har gjort i Auschwitz. Det håber jeg i hvert fald ikke. Man kan ikke bare gå direkte til Auschwitz uden at vide noget forinden. Vi har læst om jødedømmen, om jøderne i Polen og om Holocaust. Vi kan ligesom sætte det i perspektiv. Hvis man bare får at vide, det er en dødslejr, nå ja, hvad så, det forstår man jo ikke noget af!"

Oplysning, ikke lidelse

Næste dag er der byvandring i Warszawa. Først ned gennem byen til den nye gamle bydel, som blev genopbygget efter krigen. Så omkring det store monument for opstanden i Warszawa og derpå over i det kvarter, som var jødernes frem til 1940. I dag er der højhuse i sovjetisk byggestil. Da tyskerne besatte Polen, blev alle byens jøder samlet i en ghetto i udkanten af området. Foran mindesmærket for udgangen til ghettoen står Julie og Emilie og snakker. Det har været en lang dag gennem byen. De har hørt om Polen under Anden Verdenskrig, om opstanden, om den polsk-jødiske forfatter Isaac Baschevics Singer, om jøderne i Warszawa og om mindesmærkerne for alle de, som døde.

"Det er, som om man bliver mættet til sidst, alle de billeder, man hele tiden ser i fjernsynet. Man har set så meget død i fjernsynet, at det ikke længere går ind. Og det er uhyggeligt", siger Julie.

"Jeg ved ikke, om man bliver immun, men man får lidt nok," siger Emilie.

"Det har også noget med vores opdragelse at gøre. At vi skal føle med andre mennesker, og når man så ikke gør det, føler man sig egoistisk og får dårlig samvittighed", fortsætter Julie. "Her går man rundt i sin perfekte hverdag, og så bliver man præsenteret for den slags uden at blive påvirket. Man skal passe på, at det ikke bliver for meget. På et tidspunkt bliver det for normalt."

"Til sidst går det vel også ud over en selv, at man hele tiden forventer af sig selv, at man skal være ked af det", mener Emilie.

"Når jeg tænker på dem, der døde i koncentrationenslejrene, er der vel ingen af dem, der ønsker, at vi skal være kede af det", siger Julie. "Oplysning er en god ting. Det er godt, at vi har fået så meget at vide inden, men jeg ville ikke bryde mig om, at folk skulle gå rundt og føle med mig 50 år efter. De skulle ikke lide pga. mig. Det er ikke meningen. Det er jo ikke lidelsen, vi skal overtage. Det er oplysningen."

Skyld og uskyld

Afgang fra Warszawa tidligt mandag morgen. Trætheden er massiv. Ved morgenbordet er stemningen den samme. Nu vil man gerne derved. Vejen til Krakow er lang. Den går ad en kroget landevej med meget trafik og to steder, hvor bussen holder i kø og venter næsten en time. På begge sider af bussen glider marker forbi. Store strækninger, hvor der ikke er andet end marker og så nogle enkelte enklaver af huse, der er samlet i små landsbyer.

Markerne er pløjet, men stadig friske. På træerne hænger der røde æbler. Bussen kører så langsomt, at man kan følge de folk på vejen, der passerer forbi. Mødre med børn. Damer på vej til eller fra, ventende ved et busstoppested. Enkelte gange en hestevogn læsset med kul. Jorden ser fed ud. Da bussen omsider kommer til Krakow og trafikken er tæt, falder Gry, Karen og Julie i snak om tyskere og spørgsmålet om skyld. Hvem udrydede jøderne?

"Det er forkert at sige, det var tyskerne", mener Julie. "Det var Nazityskland. Det er også forkert at give tyskerne skylden. Nazisternes efterkommere skal jo ikke føle skyld. Det var jo et sort kapitel i Tysklands historie. Den tyske befolkning gik med ind i det, men hvem ville ikke det? Jeg har ondt af den tyske befolkning, når man taler om det her. Man kan ikke give tyskerne i dag skylden."

Det bliver en lang snak om massesuggestion, om den stærke leder, om hvorfor tyskerne stiltiende accepterede jødeudryddelsen. Til sidst når Julie og Gry frem til enighed. Det er på vej ind i Hotel Europejski, da de skal have deres nøgler. Det har de slet ikke tid til.

"Løsningen må være, at det er nemmere at ignorere, at folk bliver kørt væk i togvogne. Det er nemmere bare at lukke øjnene. Men jeg tror aldrig, det var sket, hvis ikke Hitler havde opdnet alt det her. Så havde det bare været som indvandrerspørgsmålet hjemme idag", siger Julie.

"Det er 50 år siden og der er stadig krige. Folk kan ikke enes, når de er forskellige. Man har ikke lært nok af det.", mener Gry. "Der var en total tillid til Hitler. Han kunne jo få folk til at hade jøderne. Det er derfor, jeg synes, Pia Kjærsgaard er sindssyg."

Stilheden

Gry og Emilie og Karen sov ikke før klokken halv fire, fordi Karen havde holdt de andre vågne med vittigheder. Gry er træt. Hun har vasket sit hår, men kan ikke finde sin børste. Emilie kan næsten ikke holde sig oppe. Sidder bare og piller i sin bolle, mens de andre snakker hen over hovedet på hende. Der er en underlig stemning af overtræt forventning og nervøsitet. Vil de reagere, som de skal? Vil det være så uhyggeligt, at de bryder sammen. Eller vil de bare lukke helt af? Klokken otte næste morgen kører bussen mod Auschwitz. Det regner, som det skal. Der er 40 km. På vejen hører vi historien om den tyske jøde Adolf Oppenheimer, der forgæves forsøgte at komme ud af Tyskland og opnå asyl i et andet land, men som i 1942 endte i Auschwitz. Historien er helt tæt på.

Ankomst til Auschwitz. Folk er stille. De fleste har sovet på vejen. Vi går ind i lejren den vej, som fangerne også gjorde. Auschwitz var frem til 1942 en koncentrationslejr for politiske fanger. Herefter gik den egentlige udryddelse igang. 75 procent af dem, der kom hertil, blev sendt direkte til gaskammeret. Ved ankomsten troede de stadig, at de skulle have et nyt liv i lejren. Når de steg ud af togvognene, kunne de se skorstenene på de to krematorier i den første lejr. Hver af dem kunne brænde 1.800 mennesker dagligt. Vi går ind i de bygninger, som fangerne boede i, og som nu er museum over livet i Auschwitz I, den første af hele det enorme lejrkompleks, som det totale Auschwitz endte med at blive.

Vi ser billeder af folk fra dengang, når de ankom med toget. Et kort over Auschwitz I, II og III og en model af et gaskammer. Et sted ligger der en stabel dåser bag en glasrude. Det er de dåser, som indeholdt gassen, *Zyklon B*. I alle dåser er låget taget af. På nogle af dem kan man se fabrikkens navn. *Degesch* hed den. Der er også bestillingssedler til fabrikken. Det tog en halv time at gasse 2.000 mennesker. Bag en anden rude er der et bjerg af gamle pletter, gryder og skåle. De ligger næsten som en kunstopstilling, og er skårede, slidte og rustne.

Et andet montre viser 7.000 kilo hår fra gassede kvinder. En kæmpe bunke, som er grå og hvid, uden farve. Og så er der brillerne, der har flettet sig sammen til et stort bundt af stænger og glas, og som engang har tilhørt folk, der ikke kunne se uden. De fleste sygekassebriller, men også nogle sorte og nogle i horn. Lugten er på en mærkelig måde intens og en sær blanding af hukommelse, gammel støv og fugt. Det er håret og skoene fra de gassede børn. Pletter, som de har tisset i. Skoene, som de har gået i. Nogle med høje hæle. Andre er helt almindelige snøresko. En enkelt sandal er stadig svagt rød og ligger helt fremme ved ruden. Det bliver for meget for Gry. "Jeg kan slet ikke holde det ud", siger hun og vender sit ansigt væk, mens hun ligesom vifter foran sig.

Vi går igennem det hus, hvor fangecellerne er bevaret. Det var sådan, de levede. Det var sådan, de døde. I kælderens ligger straffecellerne. Der er helt trangt og mørkt. For at komme frem må man gå én og én. Nikolai er faldet ud af flokken. Kigger ind gennem hullerne til cellerne. "Det går for hurtigt", siger han, mens han intensivt går fra sted til sted. "Den guide er bare irriterende. Man kan jo ikke nå at se noget", fortsætter han. Der er dødszellen, hvor de fanger, der blev skudt udenfor, boede. Der er den celle, hvor straffen var sultedøden. Og den, hvor det var luftmangel. "De har vel lukket en hel masse mennesker ind, så luften blev trang", siger Nikolai. Imod os kommer den næste række af turister og den næste igen. Vi må ud. Da vi igen står udenfor, vil Julie ikke sige noget.

"Jeg synes bare, det er klamt. Jeg skal lige have det på afstand og få det ud. Det er bedre bagefter", siger hun og tager Karen i hånden for at gå væk. Hun vil være i fred. Kan ikke sige noget. Det virker også malplaceret at tale. Ingen af dem taler. Det er, som om desillusionen har ramt dem på en måde, de ikke umiddelbart kan give udtryk for. Først bagefter, da besøget er slut, og vi bevæger os mod udgangen for at spise frokost siger Gry:

"Det var ikke engang alle de ting, der lå der. Skoene og håret, børsterne. Det var mere, at man gik på de gulve, som de havde gået på. Og så var det lugten. Man forsøger jo at leve sig ind i, hvordan det må have været, og så må det bare have været 100 gange værre, end det at være her nu. Det var total elendighed. Da man så alle de kaffedåser og dåserne fra den gas, de havde brugt til at udrydde jøderne. Man kunne se hullerne, hvor de havde åbnet for at få gassen ud. Og så er det det, at man føler sig lidt fanget af alt det pigtråd. Jeg kunne næsten ikke få vejret."

Det groteske

"Er du sindssyg, det er stort.", siger William, da han stiger ud af bussen og kigger ud over dødslejren Birkenau. Det var her, fangetransporterne endte, når de kørte direkte. De fleste ungarske jøder kørte den vej i 1944, da nazisterne indledte den sidste kraftanstrengelse i "Endlösung", enden på jødespørgsmålet. Skinnerne førte lige ned til krematorier, som kunne brænde 1.800 om dagen. Tallene gør omfanget

af forbrydelsen begribelig på en anden måde. Det var ca. 1,3 mio mennesker, der døde i Auschwitz. En million af dem var jøder. 150.000 polakker. I 1943 gik folkemordet på sigøjnerne igang. Der døde 21.000 alene i Auschwitz. "Jeg kan godt forstå, de valgte det her sted. Der kommer jo ikke nogen og siger: Hvad fanden laver I her?", konstaterer William før, han går ind.

Området er enormt. 175 hektar åben mark, hvor der oprindeligt stod 300 barakker. Der kunne være op til 1.000 mennesker i hver barak. Det er 300.000 i alt. Det er holdt op med at regne, og i stedet har en lys tåge lagt sig over græsset, der står helt grønt og frodigt med et let lag af regndråber. "Man kan ikke sige, her er smukt, men det er her", siger Marie helt stille, som om hun ikke turde sige det. "Hvis solen havde skinnet, havde det været meget svært at forestille sig, hvad det egentlig er for et sted." En flok hjorte hopper hen over græsset. I baggrunden ligger skoven. Lugten er frisk. Der er ingen døde, der ånder her. Kun de barakker, der står tilbage og togskinneerne.

"1.000 mennesker på 800 km²", siger Esben, da vi står i kvindernes og børnenes barak. Julie vil ikke tro det. "Der kan da ikke være 1.000 mennesker herinde", siger hun og tænker på de kvinder og børn, der boede her i deres sribede fangedragter uden isolering bag de rå murvægge og direkte på stengulvet. Hun har stået og kigget på de tegninger, som mændene havde lavet til børnene, og som på ubegribelig vis fik lov til at hænge på væggen i barakken. "Jeg forstår det ikke. Hvordan kan nazisterne give børnene lov til at kigge på tegninger, når de vidste, at de skulle udryddes?", spørger hun guiden, som ikke kan give noget logisk svar. "Hvis de 1.000 mennesker har boet herinde, må de have ligget otte i hver køje", siger Esben, der stadig er optaget af størrelsesforholdene. En køje er højst to meter bred. Det forekommer umuligt. De må også have ligget på gulvet, ræsonnerer han. Det giver fem til seks i hver køje. "Prøv at forestille jer luften, når de allesammen har været her", siger Julie. "Så må det have været bedre at være i en børnebarak. De fylder ikke så meget", vurderer hun.

Vi går rundt om bygningen og videre ned gennem lejren på det våde græs. Stemningen er lettere. "Det er underligt, for det er næsten bedre at være her", er der en, som siger. "Her er jo ikke andet end barakker." Ved mindesmærket for enden af togbanen er Julie mest optaget af at tale om friskoler og forskellen på at lære og tænke selv. Og ved det store hul, som står tilbage efter, at tyskerne bombede krematorierne lige inden krigens slutning, er det myggene i det fugtige vejr, som er samtaleemne. Det er nok nu. Der er ikke plads til mere.

En mand trækker sin cykel roligt hen over græsset og ind bag træerne for at hente sin hund. "Prøv lige at se ham der", siger Nikolai højt. "Han går bare der med sin cykel, som om han ikke vidste noget. Prøv lige at forestil jer det, at gå tur med hunden i en KZ-lejr. Det er da grotesk!". De andre kigger den vej, og undres med ham, og dog er det hele ved at blive lidt normalt igen. Mænd, der går med hunde og mørket, der falder på.

Det sidste holdsted bliver den afdeling, hvor sigøjnerne boede. Kun en del af flokken følger med. På vejen går Emil med hænderne i lommen og tænker højt: "Hver gang man hører ordet jøde, tænker man "Auschwitz". Sagens kerne er vel, at det er menneskeforfølgelse. Når man ser det på den måde, kommer det tættere på. At det var mennesker, der blev myrdet. Det kan man bruge til at lære mere om tolerance og etik, så man ikke bare lærer om et undertrykt folk, men at man skal

tolere det, som er anderledes, folk med anden hudfarve og religion. Der var jo også russiske krigsfanger her i Auschwitz. Der var alle polakkerne og sigøjnerne. Det mest tankevækkende er jo, at det Tredje Rige bare myrdede løs på alle. Det er det, der gør det så grotesk og meningsløst."

Det er næsten mørkt nu. Bussen holder og venter. Tre unge polakker cykler forbi på deres mountainbikes. Det ser helt almindeligt ud. Martin løber tilbage over skinnerne for at gå på toilettet. "WC", står der på det hvide neonskilt. Det er mærkeligt. At tisse i Auschwitz, men det går. Vist er han et menneske.

Cecilie Banke er forsker på Dansk Center for Holocaust og Folkedrabsstudier. En del af centerets aktiviteter er oplysning og undervisning i folkedrab, hvor denne tur indgik som et pilotprojekt.